

Алишер НАВОИЙ

(1441–1501)

**ЖУНУН ТОШИ
ХАРОБОТ ИЧРА...**

*Жунун тоши харобот ичра ҳар дам кўксума урмоқ,
Эрур тақвою дониш бутларин тош бирла синдурмоқ.*

*Куёшим зарра қўзгаб, кирса вайронимга ҳажрингда,
Кўзумга кул совурмоқ, бил ани, кўнглумга ўт урмоқ.*

*Чу пири дайр тақво хирқасин куйдур деди гар худ,
Анинг ҳар торидур жон риштаси бўлмас боқиб турмоқ.*

*Лабинг ҳажринда хокий тан аро кўнглумни ҳабс эттим,
Нечукким жонсиз элни расм эрур туфроққа топиурмоқ.*

*Дема, ул дилрабога не учун кўнглунгни олдурдунг,
Ўз эрки бирла не мумкин киши ўз кўнглин олдурмоқ.*

*Агар оҳимдин айлаб жилва ёғдурди жафо тошин,
Не тонг гулбун сабо таҳрикидин гул барги ёғдурмоқ.*

*Бинафша солхурд элдекки бош солди қуйи, гўё
Яқин англаб жазони умр анга даъб ўлди қайғурмоқ.*

*Қадаҳ ичмак ёзуқ деб асру мардуд этмагил, эй шайх,
Бу қисм эрса азалдин, бежихатдур бизни ёзғурмоқ.*

*Қароглардин нўлок, жон риштасидин чиллавор этқил,
Қошинг ёсин Навоий қасдига гар истасанг қурмоқ.*

(“Ғаройиб ус-сиғар”, 316-газал)

ЛУҒАТ

Харобот – хароб бўлган жой, майхона; *тасаввуфий маънода*: пири комил хузури

Дайр – зардуштийлар ибодатхонаси, бутхона; *тасаввуфий маънода*: ориф инсонлар мажлиси

Пири дайр – ибодатхона бошлиғи: *бу ўринда*: қалби илоҳий ишқ билан тўлган ориф, устоз

Хирқа – дарвешларнинг махсус кийими

Ҳабс – қамок, қафас, зиндон

Таҳрик – ҳаракатланиш

Солхурд – кекса одам, қария

Даъб – одат

Ёзуқ – гуноҳ

Мардуд – рад этилган

Бежиҳат – сабабсиз, ўринсиз, беҳуда

Қароғ – кўз қорачиғи

Пўлок – балиқ қаноти; камон ўқининг қаноти

Чилла – камоннинг ипи

Байтларнинг насрий баёни

Дилнавоз ЮСУПОВА шарҳи

1. Харобот ичида девоналик билан тошларни кўксимга уришимга сабаб – тақво ва билимдан ҳосил бўлган бутларни тош билан синдирмоқликдир.

2. Сенинг ҳижронингда қуёш менинг вайронамга зарраларни кўзгаб кирса, билгилки, бириси кўзимга кул совурмоқ учун, иккинчиси эса кўнглимга ўт солмоқ учун келган.

3. Агар дайр пири тақво хирқасини куйдир деб айтса, бу хирқанинг ҳар бир ипи жон риштасидан бўлса ҳам, ўйлаб ўтирмасдан, уни ўтга ташла.

4. Лабинг ҳижронидида тупроқ танамга кўнглимни асир қилиб кўмдим, чунки одатга кўра, мурдаларни тупроққа топширадилар.

5. Нега ул дилрабога кўнглингни бериб қўйдинг, деб сўрама! Ахир, одам ўз ихтиёри билан бировга кўнгил берадими?

6. Агар ул ёр менинг оҳимдан жилвалар пайдо қилиб, жафо тошини ёғдирса, ажаб эмаски, сабо эсиб, гул поясидан баргларни тўкиб солса.

7. Бинафша кекса кишилардек бошини қуйи солиб турибди, гўёки у жазо куни яқинлигини билгандек... Қолган умрини шу ҳақда қайғуриб ўтказиш унга одат бўлиб қолибди.

8. Эй шайх, шароб ичиш – гуноҳ, деб бизни рад этма! Қисматимизга шу битилган бўлса, бизни айблаш ноўрин.

9. Агар ёйдек қошингни Навоий қасдига камон қилмоқчи бўлсанг, кўз қорачиқларидан ўқ, жон риштасидан чилла – ип айлагил.

Ғазалнинг умумий мазмун-моҳияти

Алишер Навоийнинг шундай ғазаллари борки, улар бир қарашда ишқий мавзуда ёзилгандек туюлса-да, уларда орифона мазмун ҳам бир-

дай етакчилик қилади. Шу маънода уларни Н.Комилов таъбири билан айтганда, ошиқнинг аҳволини тасвирловчи “шарҳи ҳол” ғазаллар деб таърифлаш мумкин. Биз куйида таҳлил қилмоқчи бўлган ғазал ҳам ана шундай шеърлар сирасига киради.

Ғазалнинг матлаъси лирик қаҳрамоннинг шарҳи ҳоли билан ибтидо топади:

*Жунун тоши харобот ичра ҳар дам кўксума урмоқ,
Эрур тақвою дониш бутларин тош бирла синдурмоқ.*

Байтда таъкидланишича, лирик қаҳрамоннинг харобот ичида девоналик билан тошларни кўксига уришига сабаб – кўнглидаги тақво ва билимдан ҳосил бўлган бутларни синдирмоқликдир. Гап шундаки, бу бутлар ожиз банданинг қалбида тақво ва билим орқали пайдо бўлувчи кибр ва менлик бутлари бўлиб, бу байтни икки хил шарҳлаш мумкин. Биринчидан, тасаввуф таълимотига кўра, дунёвий ва диний илмлар биргаликда “зоҳирий илмлар” деб юритилади ва Худони билиш учун улар етарли эмас, яъни зоҳирий билимлар Ҳақ таоло асрорини англашга ожизлик қилади. Иккинчидан эса, моддий дунёдаги жамики илм, инсонларнинг тўплаган ҳикмат-донишлари, Аллоҳга тегишлидир, банда буларни Аллоҳ туфайлигина ўрганганлигини англаши ва такаббурликка берилмаслиги керак. Шу сабабли ғазалнинг лирик қаҳрамони қалбидаги тақво ва зоҳирий билимлардан пайдо бўлган кибрни тош билан уриб синдирмоқчи...

Иккинчи байтдан ошиқнинг ёр ҳижрони билан боғлиқ шарҳи ҳоли бошланади:

*Куёшим зарра қўзғаб кирса вайронимга ҳажрингда,
Кўзумга кул совурмоқ, бил ани, кўнглумга ўт урмоқ.*

Ёрнинг ҳижрони шу қадар изтироблики, ошиқнинг қалбини ва вайрона кулбасини куёш ва унинг нурлари ҳам ёрита олмайди: гўё бу зарралар ошиқ кўнглига ўт солади, бу ўтнинг кули эса кўзни ачиштириб, ёшлантиради.

Учинчи байтда яна орифона мазмун давом этади:

*Чу тири дайр тақво хирқасин куйдур деди гар худ,
Анинг ҳар торидур жон риштаси бўлмас боқиб турмоқ.*

Ошиқ тақво хирқасини кийган, яъни тақвода устунликка эришган, лекин ҳали унинг қалбини илоҳий ишқ шавқи эгаллагани йўқ. Унга хирқа кийдирган шайх ҳам ушбу шавқни англашга қодир эмас. Шу сабаб лирик қаҳрамон *тири дайр* – қалби илоҳий ишқ билан тўлган ориф инсонни устоз сифатида кўриб, унга эргашишни, иродасини унга топширишни истайди.

Кейинги байтда *тамсил* (биринчи мисрада айтилган фикрга иккинчи мисрада ҳаётий мисол келтириш) санъатининг бетакрор намунасига гувоҳ бўламиз:

*Лабинг ҳажринда хокий тан аро кўнглумни ҳабс эттим,
Нечукким жонсиз элни расм эрур туфроққа топшурмоқ.*

Ошиқ ёр лабининг ҳижронида тупроқ бўлган танасини кўнглига асир қилиб кўмишни истаиди, чунки одатга кўра, инсон вафот этгач, унинг танасини тупроққа топширадилар. Энди байтнинг ботиний мазмунига эътибор қаратсак. “Миръотул ушшоқ” асари асосида Н.Комиловнинг талқинига кўра, *лаб* – бу маънавият оламидан малаклар воситасида анбиё ва орифларга нозил бўлиб, завқ ва илҳом пайтида уларнинг кўнглидан тилига кўчадиган каломдир. Демак, ғазалнинг лирик қахрамони ушбу каломдан айри ҳолда яшамоқликдан кўра, жонсиз танани тупроққа топширмоқликни афзал кўради. Бу эса бевосита аввалги байт мазмунидаги истак билан узвий боғлиқдир.

Кейинги байтларда ҳам ошиқнинг ҳижрондаги шарҳи ҳоли давом этади. Ишқ йўлидаги изтироблар, ёр жафоси *муболага* ва *ташбиҳ* (ўхшатиш) санъатлари воситасида баланд пардаларда баён қилинади:

*Агар оҳимдин айлаб жилва ёғдурди жафо тошин,
Не тонг гулбун сабо таҳрикидин гул барги ёғдурмоқ.*

*Бинафша солхурд элдекки бош солди қуйи, гўё
Яқин англаб жазони умр анга даъб ўлди қайғурмоқ.*

Ёр ошиқнинг оҳини жилвалантириб, фалакдан жафо тошларини ёғдирганда, сабонинг ҳаракати орқали гул поясидан атрофга гул барглари тўкилади; бинафша эса маҳшар куни яқинлигини сезган кекса кишидек, бошини қуйи солади...

Мақтадан аввалги байтда Навоий услубига хос *мавъиза* усули шайхдан ёзғириш кайфияти билан ҳамоҳанглик касб этган:

*Қадаҳ ичмак ёзуқ деб асру мардуд этмагил, эй шайх,
Бу қисм эрса азалдин, бежухатдур бизни ёзғурмоқ.*

Бу байт мазмунини Навоий девонларининг “фотиҳа” – очувчи ғазали (А.Рустамов таъбири)даги қуйидаги байт орқали англаш мумкин:

*Сен гумон қилгондин ўзга жому май мавжуд эрур,
Билмайин нафй этма бу майхона аҳлин, зоҳидо.*

Бунда шоир ориф дарвешлар тилга оладиган “май”, “майхона” сўзларининг маъносини англамай, уларни маломат қиладиган зоҳирбин, маънолар сирридан беҳабар зоҳид ёки шайхларни танқид қилар экан, бу қадаҳ тажаллиёт майи тўлган қадаҳ (Аллоҳ жамоли акс этган жом) эканлигини таъкидлаш орқали, унга бу жомни ичиш азалий қисмат эканлигини фахр билан эътироф этади.

Ғазал мақтаъси ўз тақдирдан рози ошиқнинг ёрга жон фидо қилмоқ розусидаги мурожаати билан яқун топади:

*Қароглардин пўлок, жон риштасидин чиллавор этқил,
Қошинг ёсин Навоий қасдига гар истасанг қурмоқ.*

Умуман олганда, ушбу ғазал ошиқона либосга орифона мазмунни жойлаган бетакрор шеър намунаси бўлиб, Алишер Навоий даҳосининг яна бир бадий қиррасини ўзида акс эттириши билан аҳамиятлидир.

Ғазал рус тилига мутаржим А.Сендик томонидан саккиз байт ҳажмида ўгирилган. Мақтаъдан аввалги байтнинг ботиний талқини оғирлик қилган чамаси, ушбу байт таржимада тушиб қолган. Мутаржим гарчи ғазалдаги қофияланиш услубини сақлаб қолиб, шаклан аслиятга яқинлашишга уринган бўлса-да, мазмунда баъзи номувофикликлар кузатилади. Бу айниқса, ғазал матлаъси таржимасида яққол кўзга ташланади.

Ғазалнинг русча таржимаси

Таржимон – Анатолий СЕНДИК

*Безумье – камень швырять в тайную сердца мечту,
Как можешь ты жить, растоптав знание и доброту?*

*Солнце, пылинки кружа, заходит в хибарку мою,
Но что оно мне без тебя, только – трудней на свету.*

*Рубише святости шейх мне бросить в огонь повелел,
Порваны нити души, но я приказавшего чту...*

*Губ твоих теплых лишась, я сердце в себя закопал,
Оно, как мертвец пол землей, жизни познало тишету.*

*Не спрашивай только, зачем сердце я отдал тебе, –
Над сердцем не волен никто, аллах сочетает чету.*

*Ответом на вздохи мои был злобных выкриков град,
Розам ронять лепестки легко, если розы в цвету.*

*Но шепчет цветок полевой: “Осень сырая близка,
Старость суровая всем поставит на темя пяту!”...*

*Так свей тетиву из судьбы, слелай из взгляда стрелу,
Луком бровей поведи – и сбей Навои налету.*

Ғазалнинг инглизча таржимаси

Таржимон – Қосимбой МАЪМУРОВ

...STONES I MADLY THROW

*Why each time in the ruins at my breast stones I madly throw,
For I want to break idols made of pious and sense with a blow.*

*If missing you the sun enters my ruin stirring particles, know,
She wants to put fire on my soul, into my eyes, ash to throw.*

*If the master of mind says to put fire on pious uniform now,
Even if its thread is made of soul's sell, do at once it throw.*

*Missing your lips in my earthly body my soul I imprisoned,
For, it is a tradition to submit corpses to the earth below.*

*"Why have you submitted your soul to that beauty?" don't ask,
How could a man, by his will, yield his soul in somebody so?*

*If the beloved, by charming of my woes, has torment stone fall,
No surprise, the wind should blow, have flower leaves fall low.*

*The violet like an old man is standing bowing, his head low,
Sensing the punishment near, he used to worry of life below.*

*Hey Sheikh, saying, drinking wine is sin, don't reject us!
If it is written in our fate, it is no good to blame us so.*

*If to revenge Navoi, you make a bow from your bow-like brow,
Weave thread from soul sells and of eyes apples make an arrow.*

